

Het levensverhaal als kunstwerk

Aat Breur (1913–2002) en Betsy Torenbos in 1998

Foto: Mike van Sleen.

voor de leerlingen

Colofon

Dit werkboekje is mede mogelijk gemaakt door Homme Wedman, Nina Thunnissen, Jo Willems, Betsy Torenbos, Marnix Koolhaas en Kees Vuyk.
ROODPALEIS / St. Be-wonder Waterkeringweg 107 1051 NZ Amsterdam

© ROODPALEIS 2016

Niets uit deze uitgave mag worden gekopieerd en/-of verspreid zonder schriftelijke toestemming van Stichting Be-wonder.

Tweede druk: Zalsman Groningen B.V.

FONDS
SLUYTERMAN VAN LOO
OUDERENPROJECTEN

 Gemeente Assen

provincie Drenthe

 RCOAK
Rommig Gelukkig Oud Assen Kenter

Wie van jullie luistert er niet graag naar spannende verhalen?

Of ontroerende verhalen. Verhalen die je aan het lachen maken of gewoon verhalen, waar je misschien even over moet nadenken. Verhalen uit je eigen stad of dorp. Of van heel ver weg. Verhalen van vroeger, van de tijd dat jij zelf nog niet geboren was. Dat je moeder en vader nog niet geboren waren.

Verhalen uit de tijd van je opa en oma.
En misschien de verhalen van hún ouders.

Vraag eens zo'n verhaal over vroeger aan jouw opa en oma of andere ouderen boven de zestig. Je komt er dan al snel achter dat zij niet alleen schatten zijn, maar ook ware schatkamers. Schatkamers vol met zulke verhalen. Alleen, je moet wel weten hoe je die schatten naar boven kunt krijgen. Als een echte schatgraver.

Hoe word je zo'n schatgraver?
Open de deur van mondelinge overlevering.
Oral history

‘OP TIJDPAD’

Wat gaan we doen?

We gaan op tijdreis. Op zoek naar het verleden. Dat doe je door je opa of je oma of een andere oudere te ondervragen. Het interview ga je opnemen met een videocamera. Je gaat twee keer op stap samen met een medeleerling. De ene keer ben jij degene die de vragen stelt. Dan is je medeleerling cameraman/vrouw. De tweede keer gaat het andersom. De opnames die jullie maken kunnen bewaard worden in een archief. Ze worden later misschien gebruikt voor het maken van geschreven verhalen over vroeger, of een film of een toneelstuk. En als je later zo oud bent als je opa nu, kun je jezelf in de oude opname terug zien en horen als kind, dat met die al lang overleden opa over vroeger praat.

Waarom zou je eigenlijk oudere mensen interviewen?

Natuurlijk is het leuk om een keer te doen alsof je journalist bent. En je kunt over vroeger heel andere dingen horen dan je leert op school. Over gewone dingen als eten of verliefd worden. Over leven zonder telefoon of computer.

Soms kom je bij een interview dingen tegen die in de geschiedenislessen wel verteld zijn, maar nu pas voor je gaan leven. Omdat iemand die het meemaakte er zelf over vertelt. Dan lijkt het wel eens of je er zelf ineens ook bij bent. Dat je meereist op het tijdpad.

Je kunt vragen wat je wilt. Verderop in dit boekje vind je alvast wat voorbeeldvragen. Je zult merken dat oudere mensen het vaak heel leuk vinden als ze jou kunnen vertellen hoe het vroeger was.

Zo worden verhalen in de familie doorgegeven.

Foto: Jan Bouwman.

Waar moet je aan denken bij het interviewen?

Dat hebben we in tien Gouden Regels opgeschreven.

Gouden regels

1. Wees nieuwsgierig.

De persoon die je interviewt moet merken dat je echt belangstelling hebt. Kijk die persoon dus aan. Lees je vragen niet van papier voor en bedenk vooral eigen vragen. Maak er een mooi gesprek van.

2. Luister goed.

Luisteren is net zo belangrijk als vragen stellen. Let op het gezicht van de persoon die je interviewt. Let ook op de klank van de woorden, klinkt je persoon bijvoorbeeld droevig?

3. Vraag door.

Als je goed luistert en kijkt, dan merk je dat er meer uit het geheugen van de oudere naar boven komt en in het antwoord zit. En dan kun je doorvragen. Na een antwoord als 'dat vond ik niet zo prettig', vraag jij 'waarom niet?' Als je twijfelt, mag je best zeggen: 'Vindt u het vervelend als ik dit vraag?' Degene die je interviewt waardeert het juist vaak als blijkt dat je luistert en nieuwsgierig bent en het verleden wilt delen.

4. Laat je persoon uitspreken.

Jullie zijn gewend aan snel heen en weer praten en elkaar in de rede te vallen. Ook op de televisie zie je dat vaak. Ouderen zijn anders gewend. Soms hebben ouderen even tijd nodig om in hun geheugen te graven. En dan duurt het even voordat het antwoord komt.

5. Leg je persoon geen antwoorden in de mond.

Stel vooral open vragen. 'Vond u dat vervelend?' is beter dan: 'Dat vond u zeker heel vervelend?' Een beetje op weg helpen mag soms wel. Vraag bijvoorbeeld naar het verschil van toen met nu. Je kunt bijvoorbeeld zeggen dat jij zelf een telefoon hebt en vragen of jouw oudere ook zoiets had.

6. Gebruik 'bruggetjes' naar het verleden.

Ons geheugen is een verhalenmachine die werkt met aanknopingspunten. Bij jezelf is dat bijvoorbeeld een litteken. Gebruik daarom foto's of andere oude voorwerpen in de kamer of aan de muur van jouw persoon als brug om de tijdreis te maken samen met degen die je ondervraagt. Wat goed werkt is vragen hoe dingen roken, hoe ze er uitzagen. Of hoe ze werkten als het over ouderwetse machines gaat. Vragen naar een verschil met nu werkt natuurlijk ook.

7. Wees gast en baas tegelijk.

Je bent op visite bij een ouder iemand. Ouderen zijn meestal de baas. Gedraag je in ieder geval als een goede gast. Maar: jij bent de baas over de opstelling van de camera, en wat er verder gaat gebeuren in het vraaggesprek. Je breekt een beetje in bij jouw persoon. Je bent ook een beetje de baas. De verdeling is zo: jij gaat over de vragen, de persoon die jij ondervraagt gaat over de antwoorden.

8. Maak verschil tussen 'Wat gebeurde er?' en 'Wat vond u er van?'

Als je interviewt gaat het om wat er vroeger aan de hand was, wat er precies gebeurde. Maar het is belangrijk wat de persoon die het meemaakte erbij voelde. Wat hij of zij er van vond.

In de antwoorden van de persoon die je interviewt lopen 'hoe het was' en 'hoe het voelde' vaak door elkaar. Probeer feiten en gevoelens uit elkaar te houden door er apart naar te vragen.

Er is ook verschil tussen wat mensen vroeger van iets vonden - toen het gebeurde - en wat ze er achteraf van vinden.

9. Maak verschil of iemand er bij was of er later over hoorde of las.

In het geheugen van mensen loopt vaak door elkaar wat ze zelf direct zagen en hoorden en wat ze er later over in de krant lazen, op radio hoorden of op televisie of internet zagen. Bij dingen die langer geleden gebeurden kan jouw persoon er ook boeken over hebben gelezen of documentaires hebben gezien. Het is best lastig om dat allemaal uit elkaar te houden.

Bij een interview willen mensen graag laten horen dat ze goed op de hoogte zijn van wat er aan de hand was, ook al waren ze er zelf niet bij. Er zijn zelfs mensen die een verleden bij elkaar fantaseren. Als mensen die vroeger iets hebben meegemaakt daarna bij elkaar komen en anderen daar vaak over vertellen komen ze vaak met een kant en klaar verhaal dat ze elke keer herhalen. Dat zal je soms ook merken. Je kunt dan vragen of jouw persoon iets al vaker verteld heeft.

10. Zorg goed voor de opname.

Neem jezelf op aan het begin van de opname en vertel: wie interviewt wie en wanneer.

Dat hebben we in de workshop uitgelegd. Zorg dat degene die je interviewt het formulier tekent om toestemming te geven om het interview te gebruiken. Vul zelf het formulier in waarin staat wie je bent, wie je hebt geïnterviewd en wanneer. Verder beschrijf je daar kort hoe het interview ging.

Het opnemen zelf is helemaal niet moeilijk, maar je moet wel op een paar dingen letten.

KLAAR VOOR OPNAME?

Je docent regelt het lenen van de camera en het statief. Wees voorzichtig met de apparaten. Zorg voor de opname dat de camera is opgeladen. We werken met eenvoudige videocamera's. Het meeste is van tevoren al ingesteld. De microfoon is ingebouwd. Daarom komt de camera dicht bij de op te nemen persoon staan.

Het statief wordt zo ver uitgeschoven, dat de camera even hoog staat als de schouder van degene die geïnterviewd wordt. De camera wordt op het statief gezet. De beschermkap van de lens blijft dicht: geen vette vingers op de lens. Zet de camera aan. Lensbescherming wegschuiven. Camera aanzetten door schermpje uit te klappen. Soms moet je de aan/uitknop aanzetten.

De camera met statief wordt goed geplaatst en ingesteld. Ongeveer een meter van degene die je interviewt. Zorg dat je niet in de richting van een raam filmt. Want dan krijg je een raar beeld. Op het schermpje van de camera moet hoofd en schouders van de gene die je interviewt rechtsboven of linksboven in beeld komen. Boven en naast het hoofd moet wel wat ruimte blijven. Gebruik de zoom-knop niet. De kwaliteit van het beeld wordt dan minder.

Start de opname door op het rode knopje te drukken. Je ziet dan op het scherm dat de tijd begint te lopen en een rood bolletje verschijnt. Houd de tijd in de gaten. Het interview duurt twintig minuten tot een half uur.

Het begin van de opname is, dat de interviewer op de stoel van opa/oma gaat zitten en na een teken van de cameraman/vrouw zegt:

- zijn/haar eigen voornaam en achternaam;
- de naam van degene die hij/zij interviewt;
- de dag en maand en jaar van de opname.

Dan gaat de interviewer weer naar zijn/haar stoel. De geïnterviewde gaat op de eigen stoel zitten en dan kan het vragen beginnen. De opname loopt ondertussen gewoon door.

Blijf tijdens de opname met je handen van de camera af. Behalve als het beeld niet goed is. Dan zegt de cameraman/vrouw tegen de interviewer dat er even pauze is om het beeld weer goed te krijgen. Kom ook niet met je benen of voeten tegen het statief, dan gaat het beeld schudden.

Druk na het einde van het gesprek weer op de opnametoets en klap het schermpje dicht. Dan de lens weer beschermen met het schuifje. Camera van het statief halen en in de tas doen. Statief weer inschuiven en in de tas doen.

Breng camera en statief op het afgesproken tijdstip terug. Andere leerlingen willen die ook weer kunnen gebruiken! Mocht er iets stuk zijn of niet goed werken, zeg dat dan tegen je docent. Op de volgende bladzijden vind je voorbeeldvragen. Je mag ze gebruiken, maar: volg je eigen nieuwsgierigheid.

Voorbeeldvragen

Anders dan nu en toch ook hetzelfde? Probeer de vragen in je eigen woorden te stellen.

Dus: lees ze niet voor! Je hoeft echt niet alle vragen af te werken: kies de vragen die je zelf het leukste vindt. Om het makkelijker te maken hebben we er groepjes van gemaakt. Op dit blad vind je de vragen in rood die we het belangrijkste vinden. Daarna kun je ook kiezen uit een C of D. Als je ergens meer over wilt weten, vraag dan gerust door.

Vragen:

A: 10 vragen over de afkomst

1. Hoe oud bent u nu?
2. Waar bent u opgegroeid? (dorp/stad-wijk)
3. Hoe zag het huis waar u opgroeide, er uit? (Boerderij, villa rijtjeshuis, plaggenhut of wat dan ook)
4. In wat voor buurt woonde u toen u kind was?
(Rijk of arm, grote of kleine huizen of juist door elkaar)
5. Is er een geur die u zich uit die tijd herinnert? (Kan vies zijn, kan ook heel lekker zijn)
6. Wat deed uw moeder toen u kind was?
7. Wat deed uw vader toen u kind was?
8. Wat herinnert u zich van uw grootouders? (Wat voor werk, hoe ze woonden, of ze aardig waren)
9. Wat is de prettigste herinnering uit uw kindertijd?
10. Wat is de vervelendste herinnering uit uw kindertijd?

B: 10 vragen over nu en vroeger

1. Droomt u wel eens over dingen van uw jeugd?
(Doorvragen of dat prettig of vervelend is en waarom)
2. Als u terugdenkt aan vroeger, wat is dan uw eerste herinnering?
(Doorvragen of dat prettig of vervelend is en waarom)
3. Waar moet u het hardst om lachen of huilen als u terugdenkt aan uw kindertijd?
4. Wat is het raarste wat u in uw jeugd heeft meegemaakt?
5. Welke ontmoetingen in uw jongere jaren zijn u het meest bijgebleven?
6. Welke ontmoetingen waren geweldig grappig of juist heel raar.
7. Waren er toen mensen waar u heel bang voor was?
8. Wordt u nog wel eens boos als aan vroeger denkt?
9. Heeft u wel eens spijt van dingen die u gedaan heeft?
10. Heeft u nog voorwerpen van vroeger die veel voor u betekenen?
(Schilderijen, foto's sieraden, gereedschap, meubels of wat dan ook).
11. Houdt vroeger u bezig of juist niet?
12. Bent u bang voor de dood?

C: reserve: 10 vragen over het dagelijks leven

1. Kunt u het huis waar u opgroeide precies beschrijven?
(Welke kamers, hoe groot, hoe verwarmd)
2. Wat at u zo op een dag in uw jeugd?
3. Kwam dat uit de eigen tuin, of uit een winkel? En hoe werd het bewaard en klaargemaakt?
4. Had u thuis radio en waar luisterde u dan naar?
5. Wanneer kreeg u televisie. (Hoe oud was u toen? En nu?)
6. Hadden uw ouders telefoon?
Uw grootouders?
Hoe hadden mensen zonder telefoon contact met elkaar?
7. Wat las u in uw jeugd en waar kwamen die boeken en kranten vandaan?
8. Waar sliepen u (en uw broers-zusters) in uw jeugd?
9. Hoe vermaakte u zich? (Thuis, op straat, speeltuin, clubs?)
10. Wat is het belangrijkste verschil tussen opgroeien nu en opgroeien vroeger?

D: reserve: 10 vragen over school en geloof

1. Werde er bij u thuis gebeden bij het eten?
2. Gingen u en uw ouders naar de kerk? (Welke, waar)
3. Heeft u nog steeds hetzelfde geloof of levensovertuiging als uw ouders?
(Als dat niet zo is, vragen wat er veranderd is en waarom)
4. Wat herinnert u zich van de kleuterschool? (Gebouw, juffen, bezigheden)
5. Wat herinnert u zich van uw lagere school?
(Gebouw, schoolplein, meesters en juffen, lessen, andere leerlingen)
6. Bent u na de lagere school nog verder gaan leren? (Welke school, waar, welke diploma's)
7. Vond u naar school gaan prettig?
8. Waren de onderwijzers/leraren streng of juist aardig?
9. Hadden leerlingen van uw school wel eens ruzie met kinderen van een andere school?
10. Ziet u klasgenoten van vroeger nog wel eens?
11. Groeien kinderen tegenwoordig anders op dan u vroeger?

Achterin dit boekje worden dingen uitgelegd aan je juffen en meesters en ouders.

Veel plezier met opnemen!

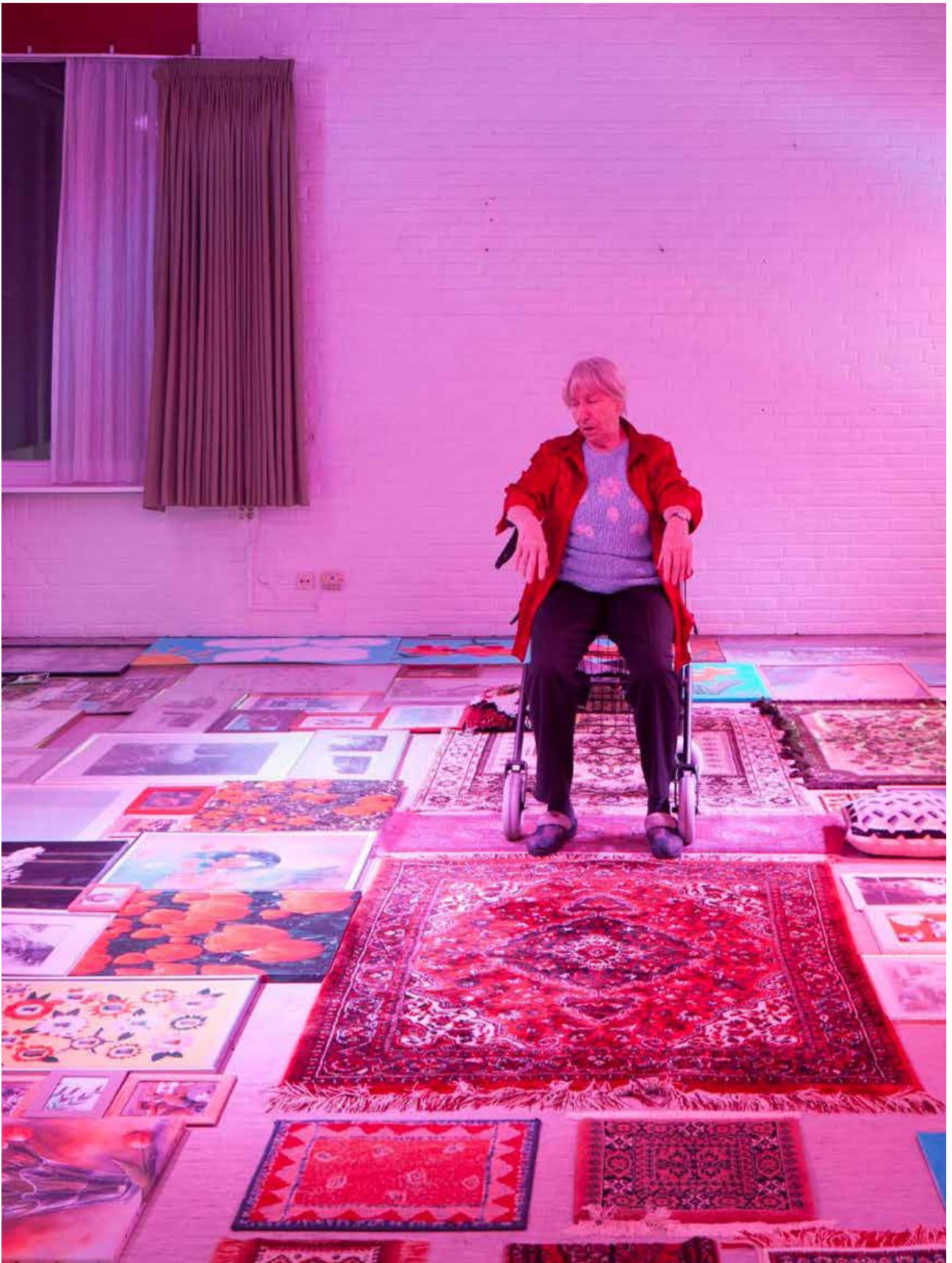

Foto: Harry Cock.
Attrice: Nora Kretz.

TOESTEMMINGSFORMULIER

Naam _____

Adres _____

Postcode en woonplaats _____

datum: _____ - _____ - _____

Ons kenmerk: 2016 / ROODPALEIS / Interviews

Onderwerp: opnames ROODPALEIS (St. Be-wonder – Betsy Torenbos)

Geachte heer/mevrouw _____ ,

Met het oog op onze zorgtaak volgens de Archiefwet willen wij i.v.m. opnames voor de documentaire dit zo transparant mogelijk doen, met respect voor de rechten van de eigenaar of rechthebbende.

In verband met het filmen van u en uw omgeving willen wij uw toestemming vragen om het materiaal dat hieruit ontstaat 'om niet' te mogen gebruiken. De interviews/beelden zullen te beluisteren en/of te zien zijn voor derden.

Het doel is het materiaal voor een breder publiek toegankelijk te maken. Door uw toestemming kunnen anderen deelgenoot worden van uw levensgeschiedenis en/of verhalen.

Mocht u nog vragen hebben, dan kunt u hiervoor terecht bij Betsy Torenbos, te bereiken via e-mail: roodpaleis@gmail.com en/of telefoon: 06 23068467.

Met vriendelijke groet,

Voor akkoord:

Betsy Torenbos, artistiek leider ROODPALEIS

BESCHRIJVINGSFORMULIER

In te vullen gegevens voor het toegankelijk maken en bewaren bij ROODPALEIS

Nr.		Voorbeeld/toelichting
0	Nummer	NB: in te vullen door coördinator bestanden (Betsy)! Nb: word-document én filmbestand voorzien van hetzelfde nummer. Bijvoorbeeld: RP001)vmn, RP002vmn etc.
1	Titel	Kort; voorstel: "Interview met XX in Assen over leven en werk te XX en XX."
2	Datum interview	dd-mm-jjjj. Bijv: 01-01-2016
3	Naam geïnterviewde	Zo volledig mogelijk, bijv. mevrouw Aaltje Bos-Smid
4	Geboortedatum geïnterviewde	dd-mm-jjjj
5	Geboorteplaats geïnterviewde	
6	Naam interviewer	Volledig uitschrijven
7	Geboortedatum interviewer	dd-mm-jjjj
8	Geboorteplaats interviewer	
9	Inhoud	Samenvatting van de belangrijkste onderwerpen uit het interview
10	Geografie	Plaatsnamen die in het interview genoemd worden; bijv.: Assen, Borger, Hoogeveen, Annen . . .

LEERDOELEN

Door deel te nemen aan een interviewproject kunnen jongeren van 12-14 jaar leren:

- samenwerken en plannen in een groep en in tweetallen van cameraman/vrouw en interviewer;
- eenvoudig opnemen met een videorecorder bij oudere mensen thuis of in een tehuis;
- actief kennismaken met het verleden naast of tegenover het meestal passieve geschiedenisonderwijs;
- zelf een historische bron scheppen samen met een oudere;
- inzicht krijgen in de werking van het geheugen;
- het besef ontwikkelen dat ze zelf ook een verleden en een toekomst hebben;
- zinvolle vragen bedenken en uit te proberen;
- luisteren;
- verschillen en overeenkomsten ontdekken tussen hun eigen leven en dat van de geïnterviewde ouderen in hun jeugd;
- zich inleven in anderen, in dit geval ouderen.

Het laatste punt vinden we eigenlijk het belangrijkste. Jongeren blijken vaak nogal wat moeite te hebben met het opgeven van hun zelfmiddelpuntigheid. Dat decentreren wordt bevorderd door in de spelsituatie - het interview - empathie te ontwikkelen.

WERKWIJZE

De leerdoelen worden bereikt door klassikale instructie en het interviewen in koppels van twee leerlingen.

De klassikale instructie gebeurt in een groep van ca. 10-15 leerlingen. In overleg is soms een dubbele groep mogelijk. Dan is aanwezigheid van de groepsleerkracht bij de instructie zeer gewenst. We leggen de bedoeling van het interviewen uit. We doen een 'littekenrondje'. We vragen leerlingen naar hun oudste litteken en het verhaal dat daarbij hoort. Dat maakt al veel duidelijk over het geheugen. We leggen de Gouden Regels uit en geven voorbeelden. We leggen de werking en de opstelling van de camera uit. We oefenen door Homme Wedman als 'proefbejaarde' te laten ondervragen door de leerlingen.

Na de klassikale instructie maakt de groepsleerkracht met de leerlingen koppels van interviewer/cameraman, -vrouw en een uitleenrooster voor de apparatuur. Voor de leerlingen die geen opa of oma beschikbaar hebben kunnen grootouders van andere leerlingen 'geleend' worden. Betsy Torenbos of groepsleerkrachten kunnen vaak te interviewen personen in een verzorgingstehuis in de buurt vinden. De groepsleerkracht regelt ook de uitgifte en inname van de twee formulieren: het toestemmingsformulier van de geïnterviewde en het beschrijvingsformulier. Een voorbeeld van beide vindt u hierna. Met Betsy Torenbos worden afspraken gemaakt over tussentijds leegmaken van de geheugenkaarten en de uiteindelijke teruggave van de apparatuur.

EVALUATIEFORMULIER VOOR DOCENTEN

Naam van de instelling: _____

ROODPALEIS wil graag uw mening horen over de volgende zaken:
(kruis aan wat van toepassing is)

G = Goed

V = Voldoende

M = Matig

O = Onvoldoende

	G	V	M	O
De inhoud van het thema	☐	☐	☐	☐
De moeilijkheidsgraad	☐	☐	☐	☐
De duur van het project	☐	☐	☐	☐
De educatieve waarde	☐	☐	☐	☐
De geschiktheid voor de doelgroep	☐	☐	☐	☐
De vormgeving van het project	☐	☐	☐	☐
Heeft de inhoud aan uw verwachtingen voldaan?	☐	☐	☐	☐
Heeft de inhoud aan de verwachtingen van de leerlingen voldaan?	☐	☐	☐	☐
Wat is uw mening over de communicatie vooraf?	☐	☐	☐	☐
Was de informatie duidelijk?	☐	☐	☐	☐

Heeft u suggesties, op- en of aanmerkingen ten aanzien van dit educatietraject?

Hartelijk dank voor het invullen van dit formulier.

U kunt het formulier inleveren bij de workshopdocenten, of later opsturen naar ROODPALEIS,
Waterkeringweg 107, 1051 NZ Amsterdam.

*Homme Wedman & Betsy Torenbos in De Eshoek in Annen.
Foto: Mariska Damveld.*

DE WORKSHOPDOCENTEN

Betsy Torenbos

Betsy Torenbos (1969) is van oorsprong uitvoerend danseres. Als kunstenaar maakt ze theater, film en installaties. Sinds het behalen van haar Master in the Arts (MA) in 1999 houdt ze zich bezig met 'oral history'. De mondelinge overlevering van verhalen van de oudste generatie. Ze betreft hierin graag jongere generaties.

Homme Wedman

Homme Wedman (1946) is historicus van huis uit. Hij werkte tot 2011 als docent geschiedenis en journalistiek aan de Rijksuniversiteit Groningen. Specialiteit is de geschiedenis van sociale bewegingen. In onderwijs en onderzoek hield hij zich veel bezig met 'oral history' en het gebruik van interviews in radio- en televisiedocumentaires. Momenteel is hij docent radio bij de Masteropleiding Journalistiek van de RUG en freelance documentairemaker.

ROODPALEIS

In dit project van ROODPALEIS komen jong en oud actief met elkaar in contact. 'Oral history' slaat een brug tussen de jongste en de oudste, alsmaar groeiende generatie. ROODPALEIS brengt jongeren dichter bij hun erfgoed. Zo ontstaat begrip en respect voor de eigen lokale geschiedenis, er ontstaat binding met die locatie. Jongeren leren hun buurt beter kennen en de geschiedenis van het dorp en omgeving. En daarmee krijgen ze ook meer zicht op het leven van oudere generaties.

In hun eigen omgeving zoeken jongeren een 60-plusser die bereid is zijn of haar (vaak verborgen) levensverhaal te vertellen. Ze leggen dit verhaal vast voor latere presentatie. Op school leren de jongeren tijdens educatieve workshop samen met hun (vak)docenten hoe ze dit aan moeten pakken. Ze bereiden een interview voor en leggen het vast op video.

Na afloop van het project realiseren jongeren zich hoe hun (over) grootouders geleefd hebben. Vaak horen ze over dat leven voor het eerst in detail. Wat betekent het om met meerdere generaties in een huis te wonen? Wat is noaberschap eigenlijk? Hoe groeiden kinderen op aan het begin van de 20e eeuw? Wat doen twee wereldoorlogen en de gevolgen daarvan met een mens? De antwoorden die de eigen oudste familieleden of ouderen in de inner circle op deze vragen geven, zijn bepalend voor de blik van kinderen op hun toekomst.

ROODPALEIS heeft veel ervaring met deze manier van werken. Het contact tussen jongeren en de oudste generatie levert stevast een bijzondere ervaring op voor beiden. De interviews op dvd zijn een kostbare herinnering voor de ouderen en hun familieleden.

‘Oral history’ op het podium

Geschreven door Marnix Koolhaas (VPRO radio)

Toen

Er was eens een tijd dat de gezinnen nog groot waren, de huizen klein en het hele gezin zich tijdens een lange winteravond rond de kolenkachel schaarde. Als het ganzenbord in de kast bleef, werden er op zo’n avond verhalen verteld. Verhalen van ouders en grootouders aan kinderen en kleinkinderen. Verhalen over barre winters, stralende zomers, armoede, normen en waarden, liefde of geluk. Kortom: eeuwenlang was het verhaal de primaire bron waarlangs cultuur, in de meest brede zin van de betekenis, werd overgedragen.

Later

Door de komst van de centrale verwarming (de eerste grote boosdoener) en audiovisuele media is de rol van het in de huiselijke kring vertelde en overgeleverde verhaal als cultuurdrager de laatste decennia onder druk komen te staan. Boeken, films, computers en tijdschriften zijn de grote concurrenten geworden van wat in vakkringen ‘oral history’ wordt genoemd. Om velerlei redenen valt dat te betreuren. Belangrijkste is wel dat het verhaal een voorname bron is van vrijwel elke kunstuiting. Een kunstuiting kun je beschouwen als een ‘meta-verhaal’ over een samenleving: een individuele expressie waarin het collectieve karakter van verhalen een nieuwe unieke vorm krijgt. Als de bron aan verhalen dreigt op te drogen, is de kunst direct in gevaar.

Betsy Torenbos

BT is een kunstenaar die in haar recente werk bij uitstek een brug slaat tussen het authentieke verhaal, zoals dat vroeger bij de kolenkachel door grootouders aan hun kleinkinderen verteld werd, en het ‘meta-verhaal’, zoals dat in een kunstwerk op basis van een canon aan vertelde verhalen tot uiting komt. O.a. in *Anno MM (Memento Mori, 2000)* en *Anno Drenthe (2002)* heeft ze als het ware de kolenkachel op het toneel gezet: gewone oudjes vertellen persoonlijke verhalen uit hun eigen leven, maar doen dat niet in huiselijke kring, maar op het toneel. In feite herstelt BT daarmee de band tussen het mondeling overgeleverde verhaal als primaire cultuurdrager, en de cultuuruiting die mede door die verhalen gevoed wordt. Bron en cultuuruiting vallen samen: Het mondelinge verhaal is zelf ‘kunst’ geworden. De toeschouwer krijgt daardoor (minstens) twee verhalen tegelijk opgediend: de primaire verhalen zoals die ons verteld worden uit de mond van degene die het beleefd heeft, plus het verhaal dat BT ons vertelt door de keuze die zij gemaakt heeft uit de te vertellen verhalen, en de toneelsetting en volgorde waarin die verhalen verteld worden.

Slot

Op die manier bekeken (en vooral beluisterd) is mondelinge geschiedenis die op het toneel wordt verteld niet alleen artistiek gezien een boeiend experiment, maar ook een fascinerend spel met het verhaal als gestegen en gezonken cultuurgoed. Je kunt het incest noemen, maar als de bron zelf (de kolenkachel) opdroogt, kan het toneel als artistiek substituut die eigen bron weer voeden. In een samenleving waarbij steeds meer culturen op een klein grondgebied met elkaar een harmonieuze en inspirerende samenleving willen vormen, kan de rol van de overlevering van het eigen verhaal nauwelijks overschat worden. De mogelijkheid om je eigen verhaal te vertellen, en de ervaring dat anderen in jouw verhaal geïnteresseerd zijn, is een belangrijke sleutel tot erkenning van ieders

identiteit en gelijkwaardigheid, zowel persoonlijk als collectief. Je kunt het ook anders zeggen: de bereidheid om naar elkaars verhalen te luisteren is een maatstaf voor de gelijkwaardigheid van de individuen en culturen die achter de verhalen verborgen gaan. Het theater kan aan dit maatschappelijk relevante gegeven een geheel eigen invulling geven.

Kom vanavond met verhalen dat de oorlog is verdwenen.
En vertel ze honderd malen alle malen zal ik wenen.
(Leo Vroman)

Foto: Jo Willems.

Oorsprongen van de kunst

Geschreven door Kees Vuyk (filosoof/voormalig directeur Theater Instituut Nederland)

Betsy Torenbos laat oude mensen in het theater verhalen vertellen. Daarmee gaat ze terug naar de oorsprongen van de kunst. Het vasthouden en overdragen van ervaringen is een van de eerste opgaven voor de mens. In de oudste tijden was daarvoor geen andere methode dan het vertellen. Zij die levenservaring hadden verzamelden op gezette tijden jongeren om zich heen om hen te vertellen wat zij geleerd hadden. Dikwijls waren dat verhalen die zij zelf ook weer van de generatie voor hen hadden vernomen. De bedoeling was dat die verhalen beklifden. Daarvoor moesten zij aan bepaalde eisen voldoen. Een muzikale structuur was belangrijk: herhalingen, ritmiek, klankkleur. Gebruik van beelden en tot de verbeelding sprekende vergelijkingen. Ook het uitbeelden van onderdelen uit de verhalen was een hulpmiddel. Met die laatste stap groeide uit de verhaaltraditie het theater.

Tegenwoordig

Tegenwoordig is vertellen niet meer de enige manier om ervaringen over te dragen. Er zijn manieren ontstaan die een veel groter bereik hebben en waarbij de kans op fouten in de overdracht geringer is. Gevolg daarvan is dat leeftijd en levenservaring een minder belangrijke rol zijn gaan spelen in de cultuur. Oude mensen zijn niet meer degenen die de geschiedenis bewaren voor jongeren. Integendeel, in een cultuur die niet langer afhankelijk is van orale overdracht, is een dynamiek mogelijk geworden die tot voortdurende vernieuwing leidt. In zo'n cultuur zijn jongeren in het voordeel boven ouderen, omdat zij de vernieuwing gemakkelijker oppakken.

Laat oude mensen in het theater verhalen vertellen in multi mediale omgeving

In deze samenhang is het een opmerkelijk initiatief om ouderen het woord te geven. Hun verhalen zijn geen noodzaak meer. De band met het verleden wordt langs andere wegen gegarandeerd. Dikwijls vertellen ze zaken die er in de huidige samenleving niet meer toe doen. De levensomstandigheden van mensen zijn inmiddels zo veranderd. Maar juist dat maakt deze verhalen indringend en belangwekkend. Zij maken het verglijden van de tijd merkbaar. In een samenleving in voortdurende verandering gaat van deze verhalen een relativerende werking uit die voor een juist begrip van het mensenleven broodnodig is.